

Zapisi o totalitarizmu. Zbornik radova s Drugog znanstvenog skupa „Dani praktičke filozofije“, održanog u Osijeku, 16. i 17. siječnja 2014. (ur. Marijan Krivak i Željko Senković), Filozofski fakultet, Osijek, 2014., 354 str.

Drugi po redu znanstveni skup „Dani praktičke filozofije“, na temelju kojeg je objavljen zbornik, održan je na Filozofskom fakultetu u Osijeku 16. i 17. siječnja 2014. godine. Urednici zbornika Marijan Krivak i Željko Senković u uvodnoj su bilješci zbornika prikazali totalitarizam kroz neke od najpoznatijih filozofa koji su se njime bavili u svome radu poput Hegela, Foucaulta ili Hannah Arendt te ukratko predstavili autore i njihove radove objavljene u zborniku. Objavljeno je 17 radova autora koji su sudjelovali na znanstvenom skupu, a zbornik je podijeljen na sedam tematskih cjelina.

Prva tematska cjelina nosi naslov *Totalitarizam – koncept, normalizacija/dekonstrukcija*, „kraj subjekta“. Prvi je članak *Nužna pojmovna razgraničenja* Line Veljka usredotočen na razlikovanje teorijskih okvira i praksi nacizma, fašizma i boljševizma ističući nehomogeniziranost pojma totalitarizma kao takvog. Autor se u radu usredotočio na dva temeljna razgraničenja. Prvo je diferencijacija između totalitarizma kao ideologije i totalitarizma kao praktičko-političke i socijalne prakse. Iako je u članku jasno prihvatio vremenski primat ideologije totalitarizma nad totalitarnom praksom, autor smatra da nipošto ne može slijediti zaključak da bi totalitarna praksa i ozbiljenje totalitarizma bile emanacije ideje totalitarizma. Drugo razgraničenje odnosi se na nužno razlikovanje totalitarnih sustava poput fašizma, nacizma, komunizma i drugih.

Drugi rad *Dekonstrukcija „totalitarizma“* napisao je Alpar Lošonc. Autorovo izlaganje o genezi totalitarizma temelji se na tezi da je tek kapitalizam u mogućnosti ostvariti totalitarne zahvate. U radu, između ostalog, govori o kritici frankfurtskog kruga u smislu kontinuiteta fašizma i kapitalizma te o inverznom totalitarizmu i sintezi meke i jake moći.

Totalitarizam bez subjekta: kraj totalne države i „ideologija“ korporacije naslov je trećeg članka koji je napisao Žarko Paić. Autor izlaganjem želi potaknuti pitanje je li uopće moguće govoriti o totalitarizmu ako je s krajem nacija-država u globalnome poretku ideologija ostala bez svog subjekta moći, odnosno suverenosti totalne države. Iako totalitarizam više nema pojmovnu opravdanost postavlja se pitanje preuzima li nacija-država sadržaje totalitarizma u postdemokratskom stanju dok se forma totalne države umrežava u entropijskom poretku korporativnog kapitalizma.

Drugu tematsku cjelinu *Od prosvjetiteljstva do Hannah Arendt* otvara članak *Prosvjetiteljstvo i totalitarizam* Predraga Krstića. U članku je autor prikazao povijest povezivanja pojmova „prosvjetiteljstvo“ i „totalitarizam“ koje se pojavljuje nakon Drugog svjetskog rata. Temeljna je teza članka da razumijevanje prosvjetiteljstva odlučuje o sudbini totalitarizma.

Željko Senković u članku *Kako misliti zlo? Nekoliko teza uz teoriju totalitarizma Hannah Arendt* prikazuje i propituje promišljanja Hannah Arendt o zlu u kontekstu totalitarizma. Prema Senkoviću totalitarizam nije puka strahovlada. On nije zadovoljan onim što čine tiranski oblici deprivirajući javno područje, već želi eliminirati nepredvidljivost svojstvenu ljudskoj volji. Totalitarizam po njemu nije poput makijavelizma usmjeren na ostajanje na vlasti, nego je bez svrhe. Osim Arendtinog poimanja pojma zla autor također promišlja Kanta i Augustina kao neke od najvećih mislioca pojma zla u filozofiji.

Šesti je članak u zborniku pod naslovom *Hannah Arendt između istine i laži u politici* napisao Ivan Milenković u kojem, na temelju njezinog djela *Istina i laž u politici*, tvrdi kako Hannah Arendt nastoji spasiti istinu od politike. Autor je primijetio da Arendt u tekstu određuje totalitarizam kao organiziranu laž, odnosno čin koji stvarnost uređuje zanemarujući istinu. Imajući u vidu propitivanje povijesti kao sukob politike i istine, autor se u drugom dijelu članka osvrnuo na pitanje Gavrila Principa i početka Prvog svjetskog rata.

Treću tematsku cjelinu, koja nosi naslov *Totalitarizam u mrežama biopolitike*, otvara članak Uge Vlasisavljevića *Prostor logora i logor u prostoru*. Vlasisavljević u svom članku tematizira problem koncentracijskih logora, a svoju analizu temelji na Agambenovoj kritici Foucaulta i Hannah Arendt.

Obrad Savić u svom članku *Moralna geografija: Zašto je Srebrenica evropska sramota?* govori o granicama i europocentričnosti zapadne moralne empatije na primjerima Holokausta i Srebrenice. Autor kritizira depolitizirani koncept žrtve za koji tvrdi da ne raspolaže onom moralnom snagom koja bi omogućila da bezuvjetno sudi o neoprostivom smrtnom grijehu.

Totalitarizam kao egoizam i forma socijalne djelatnosti naslov je četvrtje tematske cjeline koju otvara članak Slobodana Sadžakova pod naslovom *Egoizam i totalitarizam*. Autor je u članku tematizirao odnos egoizma i totalitarizma te ukazao na neke aspekte njihova prožimanja. Također, totalitaristički koncept društvenosti podrazumijeva narušavanje sustava prava i sloboda koji čine modernu individualnost. Prema autoru, takvo negiranje moderne individualnosti najčešće ima drastične posljedice.

Sljedeći članak *Totalitarizam kao forma socijalne djelatnosti* napisao je Ivo Komšić te u njemu razmatra totalitarizam kao djelatno stanje koje ima posebnu komunikacijsku formu koja se svodi na intenciju socijalnog aktera. Prema autoru, u totalitarizmu se sloboda pojavljuje kao samovolja, a društveni poredak kao proizvod te samovolje. Totalitarizam ne trpi nikakve društvene odnose te sukladno tome uništava svaki oblik komunikacije.

Peta tematska cjelina naslovljena je *Religijski okviri totalitarizma*. Autor Mile Babić u svom članku *Dualističko-totalitarno mišljenje u sekularnom dobu* tvrdi da je dualističko-totalitarno mišljenje prisutno u cijeloj europskoj kulturi od njezinih početaka, a ponajviše u razdoblju između 1500. i 2000. godine. Babić tako tvrdi da je uzajamna isključivost koja je prisutna u modernim ideologijama, osobito u fašizmu i nacizmu, na određeni način povezana s uzajamnom isključivosti između imanencije i transcendencije, naravi i nadnaravi, vjere i nevjere, religioznoga i sekularnog fundamentalizma te između religije i znanosti, koje su rasle s napretkom sekularizma u Europi.

Josip Berdica u svom članku *Totalitarizam kao „sekularizirana religija“* pita se može li se totalitarizam tumačiti kao svojevrsni sekularni nadomjestak za religiju. Srž rada sadržana je u pitanju možemo li i u kojem opsegu totalitarizam povezivati s religijom te u kojoj mjeri totalitarizam može rabiti laicizirane teološke koncepte. Također, autor je osobitu pozornost posvetio povezivanju ideologije s religijskim te nekim uočljivim elementima religijskoga u okvirima komunizma.

Sljedeća cjelina nosi naslov *Bauk fašizma: virtualnost, mediji, „društvo znanja“*. Dean Komel u svom članku *Virtualnost kao totalitarizacija metafizike* problemu totalitarizma pristupa s filozofsko-ontološkog gledišta. Kao što kaže sam autor, „ono što se u jednom širem području kulturne, humanističke, scijentističke i svake druge produkcije obrađuje pod imenom ‘virtualnost’, (naime) u filozofskom se pogledu nedvojbeno može samo teško sažeti u jednoznačno shvaćanje. I upravo iz tog razloga čini se potrebnim da se fenomenu virtualnosti ne pristupa sa svrhom određenja pojma, nego da je se razotkrije kao tematsko polje.“

Drugi rad u ovoj cjelini je rad Marijana Krivaka naslovljen *Totalitarizmi danas: Od Izvanrednog stanja do „Društva znanja.“* Autor u izlaganju pokušava obuhvatiti nekoliko pojavnosti totalitariz(a)ma danas. Kao što doznajemo od autora, „glavna je namjera ovoga diskursa ‘isprovocirati pozornost’ prema nekim, svakako nezanemarivim fenomenima koji oblikuju suvremenost življenja na semiperifernim točkama globalne ‘geo-filozofije.’“

Sead Alić u članku (*Mas*)medijski korijeni totalitarizma tematizira važnost medija za nastanak i porast totalitarizma u 20. stoljeću. Prema autoru, „svi suvremeni totalitarizmi svoje korijene imaju u medijskim metodama što su ih razvijali totalitarizmi prvih masovnih medija.“ Masovni mediji za autora su po svemu sudeći suvremeni oblik totalitarizma. To je novi „na masmedijima utemeljeni i satelitima za zemlju prikovani totalitarizam, koji samo što nije do kraja pritvorio i zadnja vrata kroz koja još može doći svijest o nužnosti suprotstavljanja.“

Posljednja dva članka tematiziraju utjecaj koji je totalitarizam ostvario na književnost pa su stoga i smješteni u posljednjoj cjelini koja nosi naslov *Odjeci totalitarizma u literarnom diskursu*. Ljubica Matek u članku *Fahrenheit 451 Raya Bradburya: lekcija koju nismo naučili* bavi se totalitarističkim elementima u navedenom distopijskom romanu. Autorica govori i o tome kako Bradbury, za razliku od Orwella u njegovu romanu *1984.*, „naglasak stavlja na pojedinca koji se buni protiv takvog sustava, čime osnažuje pojedinca i kritizira pasivnost građana više negoli represivnost totalitarne države.“ Osim analize Bradburyeva romana, autorica dovodi u vezu mnoge od njegovih tema s problematikom kojom su se bavili filozofi poput Foucaulta i Chomskog.

Siniša Bjedov u posljednjem članku *Totalitarizam i njegov odjek u književnosti engleske renesanse* iz perspektive *novog historizma* govori o uronjenju drame u političko. Prema autoru, novohistoristi podilaženje književnosti politici, osobito u određenim dramskim oblicima koji su imali isključivo političku funkciju, vide kao „odnos prema totalitarnoj vlasti koji smatraju subverzijom.“

U zborniku radova posvećenom *2. Danima praktičke filozofije* objavljena su izlaganja sa skupa „Totalitarizam danas“ održanog 16. i 17. siječnja 2014. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Autori su se u svojim člancima bavili pitanjem totalitarizma iz različitih perspektiva, od samog pojma totalitarizma i njegova određenja do povezanosti totalitarizma s medijima, religijom i književnosti.

Branimir KURMAIĆ